

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ У СОЦІАЛЬНОМУ ТА ПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРАХ

І. В. Жадан

ЦІННІСНА КОМПОНЕНТА В ПОЛІТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ МОЛОДІ: МОДЕЛЬ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Обґрунтовано теоретичну модель дослідження взаємодії суб'єктів політичної соціалізації як чинника структурування ціннісної складової політичної картини світу студентської молоді. Описано зміст та завдання етапів дослідження. Представлено результати апробації методики семантичного дослідження ціннісної складової політичної картини світу студентської молоді.

Ключові слова: дискурс, модель, цінності, пропозиції, значення, смисли, інтерпретації, структурування.

Проблема. В умовах префігуративної культури одним із визначальних чинників структурування політичної картини світу особистості стає взаємодія суб'єктів соціалізації, яку можна розглядати як дискурс взаємодії (єдність вербальної форми, значення і дії, за Т. ван Дейком). Основними механізмами конструювання молоддю власного тексту виступають селекція, інтерпретація, концептуалізація ціннісних смислів і значень у процесі взаємодії з дискурсами інших суб'єктів [1].

З огляду на це актуалізується проблема визначення особливостей впливу на структурування ціннісної складової політичної картини світу молоді різновекторних, багатопланових і багатозначних ціннісно-смыслових конструктів, що пропонуються суб'єктами політичної соціалізації. Найбільш продуктивним для вирішення цього завдання видається поєднання неklasичного і постнеklasичного парадигмальних підходів.

Метою статті є обґрунтування теоретичної моделі емпіричного дослідження взаємодії суб'єктів соціалізації як чинника становлення ціннісної складової політичної картини світу студентської молоді.

Спираючись на положення про те, що в процесі взаємодії кожен із суб'єктів соціалізації представляє і водночас коригує власну інтерпретацію смислів і значень спільного дискурсу (Дж. Мід, Г. Блумер, В. О. Васютинський), виходячи з розуміння дискурсу як динамічної форми соціальної практики, що вибудовує соціальний світ, особистість та ідентичність, задає межі реальності і допомагає її структурувати (Д. Поттер, М. Уетерел, Л. Філліпс, Л. Йоргенс, Р. Шведер, Т. М. Тита-

ренко), ми сформулювали робочу гіпотезу дослідження, згідно з якою: представлений у дискурсі спектр ціннісних пропозицій суб'єктів політичної соціалізації визначає континуальне поле значень і відповідно інтерпретаційні межі, у яких відбувається структурування ціннісної складової політичної картини світу студентської молоді. Дискурсивна взаємодія є формою соціокультурної регуляції процесу політичної соціалізації, а базові смисли і значення дискурсу відображають суспільні очікування щодо її спрямування.

Розробляючи модель і програми дослідження, ми виходили з припущення про те, що:

- політичні смисли породжуються і змінюються в процесі дискурсивної взаємодії, у ній же реалізуються реальні життєві ставлення суб'єкта. Ціннісні уявлення молоді про політичну реальність конструюються завдяки механізмам селекції смислів і значень, їх інтерпретації та ідентифікації. Під структуруванням політичної картини ми розуміємо кристалізацію її ядерних утворень і зменшення антагоністичності, конкретизацію та уточнення поверхневих. До ядерних утворень (услід за О. Ю. Артем'євою, Ю. К. Стрелковим, О. М. Лозовою) відносимо шар аномальних структур (адаптаційні координати досвіду) та семантичний шар (значення оцінних відношень), поверхневим утворенням є перцептивний шар (простір, час, значення, смисли [2]);

- культурні та індивідуальні відмінності у сприйманні, інтерпретації, концептуалізації та репрезентації світу зумовлюють існування різних типів та різновидів моделей світу. При цьому картина світу репрезентує як риси колективного світовідчуження, так і особливості світосприймання, властиві професійній, віковій, освітній, гендерній групам, до яких належить особистість. Водночас конструювання картини світу особистістю є чинником розвитку уявлень про світ спільноти, позаяк вносить у простір взаємодії нові смисли і значення [3];

- реконструкція значень, які репрезентують ціннісно-сміслову поле дискурсивної взаємодії суб'єктів політичної соціалізації, дасть змогу скласти уявлення про "сітку координат", континуум значень та ціннісні пріоритети, які структурують політичну картину світу студентської молоді, а також про "місце перебування" студентської молоді (за А. Маслоу) в умовному континуумі розвитку;

- за результатами такої реконструкції можуть бути визначені: а) соціально-психологічні чинники та механізми конструювання ціннісної складової політичної картини світу студентської молоді, б) ступінь ефективності окремих агентів соціалізації та в) "слабкі ланки" соціалізувальних зусиль, спрямованих на розвиток ціннісної сфери молоді. Розвиваючи ідею Д. О. Леонтьєва про те, що когнітивна трансформація навіть однієї з базових цінностей здатна привести до докорінних змін у структурі картини світу особистості, та на основі результатів дослідження можна буде запропонувати ймовірні перспективні напрями таких трансформацій.

За основні суб'єкти політичної соціалізації молоді в нашому дослідженні визначено: освіту, політичні партії і їхніх лідерів, владні інституції, громадські організації, сім'ю, студентську молодь.

Реконструкцію значень, які репрезентують ціннісно-сміслову поле дискурсивної взаємодії суб'єктів політичної соціалізації, пропонуємо здійснювати з урахуванням загальнокультурного та культурно-специфічного контекстів взаємодії, а також індивідуального досвіду суб'єкта взаємодії (у нашому випадку – студентства). Ступінь значущості окремих цінностей визначається наявністю відповідних тем у дискурсі взаємодії та частотою їх актуалізації. Базовою формою репрезентації та одиницею зберігання інформації, що відіграє провідну роль у породженні та інтерпретації дискурсу, визначено пропозицію. Ціннісні пріоритети та ставлення утворюють інтерпретативні схеми, які умовно можна поділити на макрофрейми – конструкти, які більшою мірою репрезентують загальнокультурні цінності та ідеали; мікрофрейми – ті, що стосуються норм і правил, які регулюють політичну взаємодію у сучасній культурно-історичній ситуації; та онтофрейми – конструкти, що свідчать про орієнтацію на самодетермінацію, високий рівень активності і вказують на ціннісний вибір студентської молоді. Здатність до формування онтофреймів свідчить про рівень структурування картини світу, прагнення до наповнення новим змістом та оновлення власної картини світу [4].

Очікується, що за такого підходу ми зможемо проаналізувати політичну картину світу молоді в трьох площинах: як продукт окремих дискурсів, як результат самотворення та як ресурс соціокультурного відтворення і трансформування [5]. З огляду на згадані вище особливості соціокультурної та історичної ситуації взаємодії з високою ймовірністю можна прогнозувати широкий спектр конфігурації ціннісних конструктів молоді: від відносно узгоджених до антагоністичних і змішаних.

Дискурс взаємодії суб'єктів політичної соціалізації (СПС) передбачається дослідити за двома векторами ціннісної системи координат, одну з осей якої утворюють цінності-цілі (моделі бажаного майбутнього), а другу – цінності-засоби (прийнятні способи досягнення цілей) (рис. 1). До першої групи віднесено цінності добробуту, безпеки, порядку, стабільності (розвитку), справедливості, свободи, прав людини; до другої – цінності влади, легітимності, плюралізму, толерантності, законності, відповідальності, еволюційності (революційності), екологізму.

Дослідження чинників структурування ціннісної складової політичної картини світу здійснюватиметься з використанням дискурсивного аналізу та психосемантичних методів (парні порівняння, методика вільного сортування лексичних одиниць, психосемантичне опитування), як додаткові методи пропонуються напівпроективні (методика незакінчених речень та моделювання).

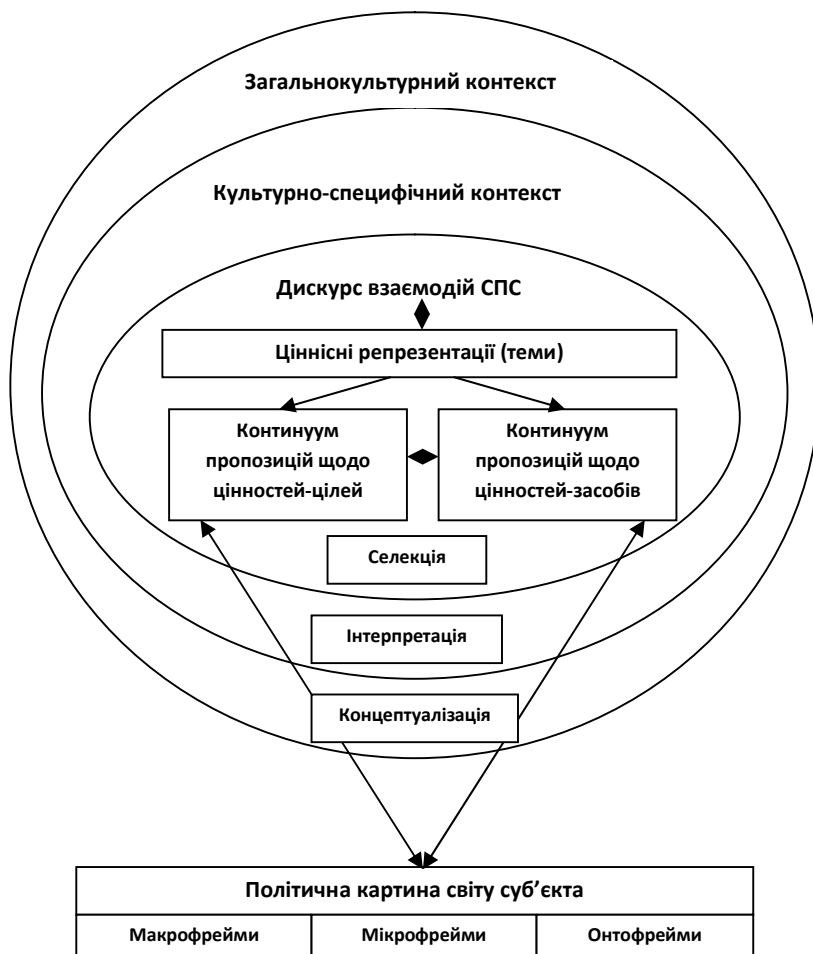

Рис. 1. Модель структурування ціннісної складової політичної картини світу молоді в дискурсивній взаємодії суб'єктів соціалізації

Етапи дослідження:

1. На *першому* етапі передбачено здійснити аналіз дискурсу суб'єктів політичної соціалізації з метою визначення репрезентації (тем) та варіантів інтерпретацій (пропозицій) представлених у ньому політичних цінностей. Відбір тем та пропозицій влади, політичних сил, освіти і громадських об'єднань здійснюється за результатами контент-аналізу текстів (офіційні документи, преса, інтернет-ресурси),

пропозицій студентства – за результатами пошукового дослідження на основі методу незакінчених речень. Після аналізу та узагальнення пропозицій буде сформовано опитувальник для психосемантичного опитування.

2. На *другому* етапі планується проведення психосемантичного опитування для визначення: а) факторної структури ціннісних репрезентацій дискурсу взаємодії суб'єктів політичної соціалізації; б) кластерів ціннісних макро-, мікро- і онтофреймів студентської молоді та їх локалізації в континуальному полі пропозицій суб'єктів соціалізації.

3. З метою уточнення особливостей відбору, концептуалізації і категоризації ціннісних смислів та значень у процесі структурування політичної картини світу й для визначення інтерпретативних ресурсів студентської молоді на *третьому* етапі передбачається дослідження ціннісних репрезентацій молоді за допомогою методик парних порівнянь, вільного сортування лексичних одиниць та моделювання ситуацій.

4. На останньому, *четвертому*, етапі дослідження передбачається створення пояснювальної моделі ресурсів взаємодії суб'єктів соціалізації як чинника структурування ціннісної складової політичної картини світу студентської молоді.

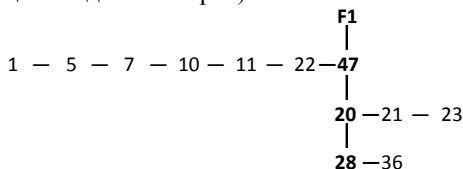
Відповідно до запропонованої програми на першому етапі дослідження за результатами контент-аналізу було визначено основні теми та пропозиції, які репрезентують ціннісний дискурс суб'єктів політичної соціалізації. Такими виявилися теми: цінності свободи; влади; відповідальності; прав людини, еволюційності і розвитку; толерантності, плюралізму і довіри; близькості певних ідеологій. Кожна з тем представлена сімома пропозиціями (окрім останньої, де визначилося п'ять пропозицій). На основі визначених пропозицій був сформований опитувальник для психосемантичного опитування із 47 суджень.

Апробація опитувальника здійснювалася на базі трьох вишів: Національного університету “Києво-Могилянська академія” (майбутні політологи), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (студенти фізичного, філологічного та психологічного факультетів), Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна” (майбутні психологи). Усього опитано 119 респондентів (36 – технічних спеціальностей, 45 – гуманітаріїв і 36 – тих, хто здобуває політичну освіту).

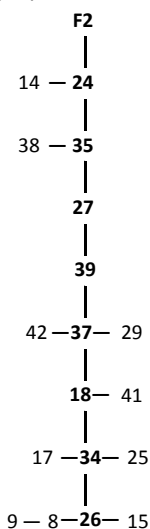
За результатами факторного і кластерного аналізів отриманого масиву даних було побудовано факторно-кластерну модель, яка дає змогу скласти уявлення про структуру ціннісної складової політичної картини світу респондентів.

Перший фактор (внесок у сумарну дисперсію 29,2%) було названо *ідеологічним*. Цей фактор представлений пропозиціями, що відображають ставлення до ліберальних цінностей та націонал-демократичної ідеології. *Перша пропозиція* (47) утворює кластер, до якого входять уявлення про цінність свободи (1; 22), особистісну природу відповідальності (10), невід'ємність прав людини (11), віддаленість від

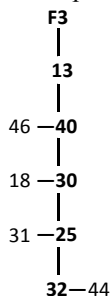
ідеології лівих політичних сил (7), перспективи революційних перетворень (5). Друга пропозиція (20) фактично є розгортанням першої, як і кластер, утворений нею (толерантність і плюралізм, ідея індивідуальної свободи, цінність громадянського суспільства). До кластера *третьої пропозиції* – близькість націонал-демократичної ідеології – входить пропозиція з теми прав людини (концентрація влади як різновид узурпації невід’ємних прав).

Другий фактор (внесок у сумарну дисперсію 26,4%) поєднує пропозиції, у яких представлені *особливості та ймовірні шляхи змін наявної політичної ситуації* (механізми реалізації підзвітності влади, залученість громадян, межі толерантності і плюралізму, ознаки порушення прав людини, умови суспільної довіри, революційний шлях змін). У кластерах – розгортання цієї ж теми: ресурси соціал-демократичної ідеології, відповідальність кожного, брак свободи і умови її існування, ментальна схильність українців до демократії, незацікавленість влади у демократії.

Третій фактор (із 21,4 % внеску у сумарну дисперсію) об'єднав пропозиції, які визначають умови *утвердження демократичних цінностей* (стабільність і єдність суспільства, раціональний політичний вибір та унеможливлення узурпації влади, демократичність судової системи, відмова від політичних переслідувань). У кластерах – зосередження на планомірних перетвореннях, дотримання прав людини, колективна відповідальність за країну та індивідуальна – за результат своєї діяльності як умова досягнення добробуту і порядку.

З огляду на те, що політична картина світу студентської молоді вибудовується навколо ставлення до ідеології, а у факторній структурі простежуються логіка та елементи наукової раціональності (окреслені мета, пошук причин і шляхів змін, визначення умов), молодіжний політичний дискурс видається радше модерним, аніж постмодерним. Водночас сусідство в першому факторі ставлення до націонал-демократичної ідеології з уявленням про ліберальні цінності як ресурс становлення української державності, а також внутрішня суперечливість пропозицій, що приймаються, дають підстави для припущення про символічність, симулякрівність, міфологічність ціннісних конструктів, а це вже, на переконання Л. Г. Фішмана, ознака постмодерного дискурсу [6].

За результатами порівняльного аналізу трьох масивів респондентів, умовно позначених нами як “політологи”, “гуманітарії” і “фізики”, майже не виявлено достовірних відмінностей між *гуманітаріями і політологами* (рис. 2). Виняток становить оцінка зацікавленості політичних сил у тому, щоб громадяни почувалися вільними людьми ($p \leq 0,05$).

Водночас *між фізиками і політологами* (рис. 3) виявлено відмінності за параметрами: цінності свободи ($p \leq 0,05$), базових уявлень про права людини ($p \leq 0,05$), ставлення до політиків і політичних сил ($p \leq 0,01$), визнання відповідальності за власний політичний вибір і його наслідки ($p \leq 0,05$), ставлення до націонал-демократичної ідеології ($p \leq 0,01$).

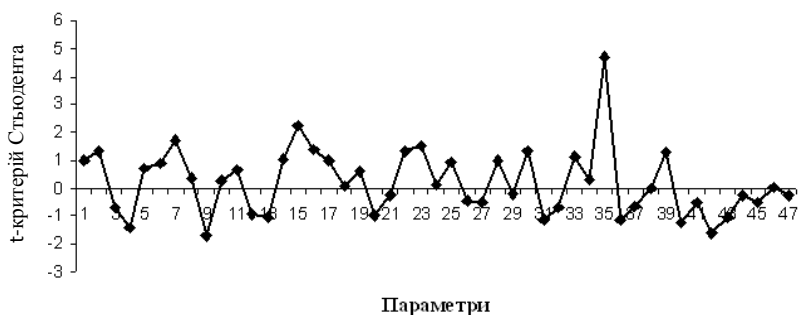

Рис. 2. Результати порівняльного аналізу масивів гуманітаріїв і політологів

Примітка. Тут і на рисунках 3, 4 показники t-критерію Стьюдента, більші за абсолютним значенням ніж $|2|$, вказують на наявність достовірних розбіжностей на рівні не менш ніж $p < 0,05$.

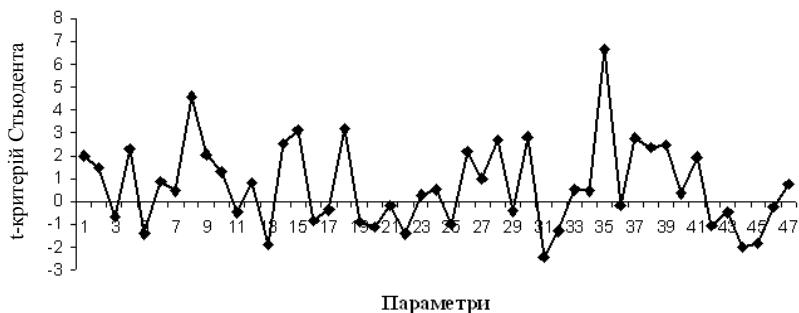

Рис. 3. Результати порівняльного аналізу масивів фізиків і політологів

Між *фізиками і гуманітаріями* (рис. 4) виявлено достовірні відмінності за параметрами базових уявлень про права людини ($p \leq 0,01$), оцінки перспектив революційного шляху розвитку ($p \leq 0,05$), ставлення до політиків і політичних сил ($p \leq 0,01$), цінності свободи ($p \leq 0,05$), близькості націонал-демократичної ідеології ($p \leq 0,05$). Загалом фізики демонструють достовірно нижчий рівень обізнаності щодо сутності прав людини і наслідків їх обмеження, а також виявилися значно радикальнішими (понад 44% опитаних у цій групі поділяють націонал-демократичні ідеї) і більш “революційно” налаштованими.

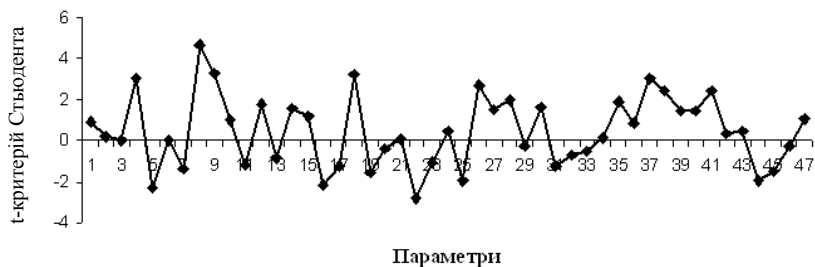

Рис. 4. Результати порівняльного аналізу масивів фізиків і гуманітаріїв

Підсумовуючи викладене, можна зробити такі попередні висновки:

1. Політичний дискурс студентської молоді не тотожний дискурсові жодного із суб'єктів політичної соціалізації. Аналіз факторної моделі ціннісної складової політичної картини світу студентської молоді та пропозицій, що її утворюють, дає підстави характеризувати її як модерну. Водночас виявлені ознаки симулякровості, символічності, міфологічності ціннісних конструктів свідчать про необхідність перевірки висунутого припущення.

2. За результатами порівняльного аналізу виявлено достовірні відмінності в уявленнях про сутність окремих цінностей респондентів, які здобувають гуманітарну освіту, та майбутніх фізиків (зокрема щодо прав людини, свободи, потенціалу революційності та еволюційності). Це можна було б інтерпретувати як свідчення впливу освіти на формування політичної картини світу, коли б не брак достовірних відмінностей у масивах студентів – політологів і решти гуманітаріїв. Можна припустити, що виявлені відмінності пояснюються не так освітою, як різними інтелектуальними стратегіями, що залучаються до осмислення природи людини, політичних реалій, способів розв'язання соціальних проблем молоддю, яка прагне реалізувати себе в технічній сфері, і гуманітаріями.

3. Результати першого етапу дослідження дають підстави вважати запропоновану теоретичну модель дослідження взаємодії суб'єктів політичної соціалізації як чинника структурування політичної картини світу студентської молоді продуктивною для вирішення окресленого кола завдань.

Л і т е р а т у р а

1. *Абраменкова В. В.* Социальная психология детства: развитие отношений ребёнка в детской субкультуре / В. В. Абраменкова. – М. : Моск. психол.-соц. ин-т; Воронеж : МОДЭК, 2000. – 416 с.
2. *Артемьева Е. Ю.* Основы психологии субъективной семантики / Е. Ю. Артемьева. – М. : Смысл, 1999. – 350 с.
3. *Погорелко А. М.* Культурные особенности концептуального образа свободы в российском и американском политических дискурсах / А. М. Погорелко // Вестник Башкирского университета. – 2010. – Т.15. – №3. – С. 623–630.
4. *Сапогова Е. Е.* Psychocadabra: субъективная “картина мира” как гипертекст / Е. Е. Сапогова // Известия Тульского государственного университета. Серия “Психология”. – Тула : ТулГУ, 2004. – Вып. 4. – С. 163–179.
5. *Филлипс Л. Дж.* Дискурс-анализ. Теория и метод : пер. с англ. / Л. Дж. Филлипс, М. В. Йоргенсен. Х. : Гуманитар. центр, 2004. – 354 с.
6. *Фишман Л. Г.* Дискурс политического постмодерна / Л. Г. Фишман // Современные теории дискурса: мультидисциплинарный анализ – Екатеринбург : Изд. Дом “Дискурс-Пи”, 2006. – 177 с. – (Серия “Дискурсология”).

Жадан И. В. Ценностный компонент в политической картине мира молодежи: модель эмпирического исследования

Обоснована теоретическая модель исследования взаимодействия субъектов политической социализации как фактора структурирования ценностной составляющей политической картины мира студенческой молодежи. Описаны содержание и задачи этапов исследования. Представлены результаты апробации методики семантического исследования ценностной составляющей политической картины мира студенческой молодежи.

Ключевые слова: дискурс, модель, ценности, пропозиции, значения, смыслы, интерпретации, структурирование.

Zhadan I. V. Value component of youth political world view: a model of empirical research

The author substantiates a theoretical research model of political socialization subjects' interaction as a structuring factor of students' value component of political world view. The content and the tasks of the research stages are described. The results of testing the methods of the semantic research of students' value component of political world view are presented.

Key words: discourse, model, values, propositions, meanings, interpretations, structuring.

© Жадан И. В.